

Alexa Károly

Bujdosó magyarok, bujdosó mondatok

Borbándi Gyula emlékére

■ „»Hazafiak.« Csak egyfajta igazi hazafiság van: ha valaki ott, ahol éppen él, teljes hűséggel és feltétlen erőlködéssel helyt áll a munkájában. Ennek visszaható ereje van a hazára.” Márai Sándor vélekedik így egy 1979-es naplóbejegyzésében. Az évszám esetleges. Az Borbándi Gyula számára is. Mindenesetre 1979-ben nevezik ki a Szabad Európa Rádiónál a magyar osztály helyettes igazgatójává, ám ez az év számára már a magyar népi mozgalomról szóló könyv írásának a jegyében telik. Maga sem tudja még, de ezt fogja küldeni maga előtt, mielőtt a hazalátogatásra sor kerülne. Többek között.

Harmincévesen menekült el az országból, és majdnem negyven évnek kellett eltelnie, hogy Münchenben autóba üljön és elinduljon Magyarországra felé. Verőfényes nyárközép, 1987. A határ felé közeledve, majd a határt maga mögött hagyva nem érez se szorongást, se lelkesültséget, nincs benne „sem izgalom, sem meghatódottság”. A határon nem száll ki az autóból, hogy patetikus gesztusokat tegyen vagy fellengzős mondatokat fogalmazzon meg. De azt tudja, hogy ami most történik vele, az „majdnem a csodával határos”. „Hiszen – mereng és veszi át a szót most, óvatos autósként is inkább befelé figyelve – sokáig azt hittem, hogy a hontalanságot nem kalandnak vagy jobb megélhetési lehetőségnek tekintő, hanem politikai elvei miatt tudatosan vállaló emigránsként csak akkor látom viszont Magyarországot, ha ott újra olyan viszonyok uralkodnak, mint amelyek lehetlenné válása miatt önkéntes száműzetésbe mentem. 1956 őszétől tudtam, hogy ennek a valószínűsége belátható időn belül, talán az én életemben, meglehetősen csekély.” És most mégis. És ki tudja, hogy már csak egy-két hónap van Lakiteleki oda, ahol és amikor ez az utazó még reménykedve tette a dolgát idehaza egy élhető magyar jövő érdekében. Utazó? Vándor? Bujdosó? Borbándi Gyula élete és műve arra példa és biznyság, hogy az önmagunkhoz való hűség képes arra, hogy a hazát is megőrizze a szívünkben – idegenben. Hogy az önmagunkhoz – hitünkhöz és munkánkhöz – való

hűség megóv attól, hogy új szerepeket keressünk vagy régi-ekhez igazodjunk. „Az én sorsom úgy alakult, hogy mentes maradtam a honvágy kínzó érzésétől.” Alkat, szerencse és vállalás dolga ez. Hogy ha el- veszni is látszott nekem a hazá, azért onnan minden átmenthető legyen, ami fontos a számomra: elsősorban a rám rótt feladat. Mindenekelőtt az, hogy összegyűjtssem és megőrizsem a hazának azt a tapasztalatot, ami itt kint az emigrációban, a „hazátlanságban”, a „bujdosásban” bennünk, emigránsokban, „hazátlanokban”, „bujdosókban” felhalmozódott. Mert így vagyunk, lettünk, lehettünk állampolgárság nélkül is a nemzet polgárai.

„Bujdosó” céduláim az őket „összekötő” mondatokkal együtt egy méretes könyvvé vannak kikerekedőben, s ebben nincs semmi meglepő, ha arra gondolunk, hogy a „bujdosás” a magyar önismeretnek az a hívószava, kulcsmotívuma, kódja, ami áthatja a történelem párolódott századokat, s velük együtt – tudatosulva vagy öntudatlanul, „csak” megélve – a nemzeti mentalitást: a mitológiát is és a nyelvet is. Aki ezzel foglalkozni merészel, az jó, ha tudatában van: sorstudományt művel és nem szaktudományt, ami persze nem jelenti, hogy meglegedhet a szenvedő esszéivel. És bátorítást nyerhet az ilyesféle mondatoktól: „A hungarológiának természetében van egy bizonyos dilettantizmus; hiába szakember valaki az embertanban, ha ahhoz, hogy hungarológus lehessen, még irodalomtörténésznek, tájféldrajzosnak, történésznek [...] is kell lennie.” „Tudóskodó művészet”? Sorsfaggatás, ami a kérdéseit és híreit egyszerre veszi a tudományból és a művészetből. Azaz: abból a „nyelvből”, ami hordozója és megformálója egy nemzeti közösségnek mint sorsképletnek. A macskakörmök közötti szavak Németh Lászlótól való, *A magyarságtudomány feladatai* című, 1935-ös dolgozatából, ami csak 1989-ben jelenhetett meg újra.

Tematizáljuk, zanzásítsuk tehát most – és alkalmilag – mindazt, ami rendszerezhetetlen és sűrítetetlen.

1.

„Óh, átkozott, gonosz óra / Ki engemet bujdosóvá /
Tettél ily nagy vándorlóvá...”; „Ideje bujdosásomnak /
Eljött már távozásomnak, / Szomorú utazásomnak...”;
„Egyedül lappangok félelmes utakon, / Bujdosom, mint
árva, pogány országokon.”; „Bujdosom szoros utakon, /
Ismeretlen földhatáron.”; „Zöld erdő pázsintját (sic!)/
Gyászos csizmám nyomát / Hóval lepi be az tél.”; „Ma-
gamnak a neve bujdosó katona.”; „Mert most bujdosok
el Lengyelország felé, / Szegény Rákócziival idegen nép
közé.”; „Kirukkult már egész helység / Sok anyának
keserűség”; „Bujdosik, bujdosik szegény árva legény, /
Országról-országra, városról városra...”; „Sóhajtás borsza
étkének”; „Elindulna szegény, / az utat nem tudja...”;
„Bujdosik ő sokszor / Törődik olyankor / Bujdosás-
ban, fáradságban, / Sokat búsul járásában / Az sze-
génylegény.”; „Hej, dinom-dánom, mit bánom, / Hogy
elhagyám szép országom!... / Mindenemből kiforgattak,
/ Meg is vertek, el is csaptak.../ Hajdan én is magyar vol-
tam, Országomban uralkodtam.../ Már szülte-laktam
földétől, / Kedves magyar nemzetemtől / Eltávoztam s
elpártoltam, / Török zászló alá álltam.”; „Úgy van nékem
dolgom, mint régen Dávidnak.” / „... Szomorán bujdo-
sott az Moáb földére, / Véle egyetemben háromszáz vité-
ze.”; „Harcoltam én a hazáért, / Istenért és szabadságért!
/ Búval eszem most kenyerem, / Bujdosó lett énbelö-
lem.”; „Rejtekekben lappangok, / Napfényben nem járok.
/ Kősziklák közt rakok / Fészket, mint az sólymok.”; „Jaj
Istenem, adjál szállást, / Mert meguntam a bujdosást.”;
„Fészket rakok száraz ágra / Árva gerlice módjára. / Ott
sem mondanak egyébnek: / Szegény árva idegenynek.”;
„Bujdosásra juta nyomorult életünk. / Sok antikrisztusok
támadtak ellenünk.”; „Ha az erdőt levághatnám, / Szép
hazámat megláthatnám.”; „Úgy elmegyek ott lefelé, /
Fújhat a szél visszafelé.”; „Sír az út előttem, / Bánkódik
az ösvény...”; „Ha kérdik, hogy vagyok? Mondjad, beteg
vagyok, / Idegen országban csak bujdosó vagyok.”; „Jaj,
megyek és hová legyek, / Jaj, mert bujdosnia megyek, /
Jaj, számkivetésre megyek, / Jaj, vissza mikor léphetek. /
Jaj, szép hazám, mikor látlak, / Óh, bő földű, édes hazám,
/ Jaj, szép Erdély, mint megromlál. / Jaj, ím mely pusztán
hagyatál. / Elpusztultak szép városid, / Széllel bujdosnak
népeid.”

Így beszél a névtelenek költészete a XVII. századtól a
XIX. századig. Romlásról-romlásra, vesztett csaták, ide-
genek betörései után, az „igaz hit” szenvedéseivel együtt
kínlódva... A szökött katonák, a messzi skólák felé me-
nendő peregrinusok („Bujdosásom földéről negyedik
levelemmel udvarlok már az úrnak” – írja valamelyikük

jótevőjének, Teleki Sándornak, ráadásul a sok mizéri-
ára: „a sajtunkat megette a poccai kuvasz”), az elbocsá-
tott végváriak, a kollégiumvesztett deákok, a földönfutó
árvák, az útra való szerelmesek, latrok és szakadt tógájú
iskolamesterek... Ez az lírai köznyelv, aminek „bujdo-
só” frazeológiája elől a „fentebbiek” versei, ha akarnának,
sem tudnának kitérni.

2008-ban jelentette meg az Arcanum azt a CD-t,
amelyre ötven klasszikus magyar költő teljes életművét
másolták rá, Tinóditól Dsidáig. A keresőprogram szerint
a „bujdosás” mintegy száz toldalékolt változattal szere-
pel, betűrendben a „bujdokálsz”-tól a „bujdosván”-ig.
Ezekben belül a „bujdosó” kilencvenhétszer, a „bujdo-
sik” negyvenkétszer fordul elő. Aligha van lírikusunk,
akinek – tudatosan, önkénytelenül – rá ne találna a
tolla ezekre a szavakra. Irodalmi nyelvünk együtt áll itt
a népi költéssel és – persze – a köznyelv kínálatával.
És mekkora szemantikai gazdagságban! Balassi („buj-
dosó voltomban...”; NB. Thaly a *Vitézi énekek és elegyes
dalok* bevezetőjében így nevezi a költőt: „Bujdosó, azaz
első Balassi Bálint”), Faludi („hallod-e, bujdosó...”),
Berzsenyi („bujdosó csermely...”), Kisfaludy Sándor
 („csak bujdosik, s minden fának / Jelt metélget kérgé-
be...”), Vörösmartynál (Mikes bújja: „lét és nemlét közt
ingatag árnyék”), Tompánál, Reményiknél tucatszámra,
Aranyánál („S ő bujdosik hazátlan, a dalnok férfiú... ”;
„Az alvó aluszik, / A bujdosó buvik...” – a Mester és a
tővéghangzó-változtató ismétlés retorikája...), Vajda
 („A rég bujdosó szabadság...”), Ady („Bujdosik, egyre
bujdosik / Véres asztalon a pohár...”; a *Sípja régi babo-
nának* cím alatt: „Bujdosó magyar éneklei”), József Attila
 („A világ ha elbujdosat / Csak visszahív harangozni” –
„Magyarnak számkivetve...”). És később Csanády Imrénél
 („haza se hazamegyek én” – „Ország lappangott itt,

mikor nem vala ország”), meg Nagy Lászlónál („versben bujdosó” – „mert a megörlő Bakonynak / bujdosó szerelmünk sose elég...”). De itt a többi sárguló cédula... Áprily Kós Károlyhoz írt verse, Nagy Gáspártól a *Bakony bujdosója*, Szepesi Attila réges-régi *Hegedős-éneke*, egy Zalánhangjáték, Ratkó, Cseres elfeledett remeklése, *A foksányi szoros* stb., stb.

S Kölcsey *Hymnusát* se feledjük!

2.

És ott van persze a bujdosó a régi magyar társas élet mesemondással és adomázással díszített asztalánál is. Csak hármat idézzünk a legnagyobbak közül. Eötvös Károly *Bakony*-könyvében olvassuk (1909), hogy a nemesi öszeírásoknál elő-előfordult ez az „észrevétel”: bujdosó. „Ezt a szót akkor írták be, ha nem tudták, hogy a ne-

mesember hol van, merre jár, él-e, hal-e. Régi szó ez. Hajdan az emigránsokat hívták bujdosóknak. Thököly és Rákóczi kurucait, akik elköltöztek Lengyelbe, nagy Törökországba, franciák földére, mivelhogyan itthon az igazi magyarnak nem volt szabadsága, becsülete, nyugton maradása.” Mikszáth a *Nosztiban* (1906–1907) mereng a reformkor plebejus magyarságán: „Azok a jámbor, becsületes, szegény emberek tartották meg az országot, akiké nem volt. A nemzeti lélek bujdosott, vándorolt. Hol itt tanyázott, hol ott, mint egy peregrinus.” A Krúdy-idézet akkorról való (1916), amikor Bécsben Ferenc József temetésével éppen véget ér a soha bevégezhető nem akaró magyar XIX. század, és amikor a bujdosó szónak a „megfelelői” már vagy a tengeren túlra kényszerülő faluszelei szegények, vagy a rendőrségi körözések csalói, sikkasztói, pénzhamisítói (régi szép szóval: bankórajzoló) meg a hozzájuk hasonlóak. Az író gyermekkorának mesélő magyar világából lebben elő ez a figura: „A bujdosó alakja

régebbi olvasmányaim és hallomásaim nyomán regényes ruházatban tünezik föl, amely képzeletbeli élmény valószínűleg onnan veszi eredetét, hogy gyermekkoromban igen sok, hosszú estvékre terjedő történeteket hallgattam öreg emberektől, koros hölgyektől, akik emlékezésük virágkorát azon időben éltek át, midőn Magyarországon majdnem mindenki bujdosott.” (*A bujdosó*) A Világos utáni évtized „regényes, színészkedő Magyarországa” az a kor, amikor már nem mindig lehetett eldönteni, hogy a hazáért bitót vállalni kész bujdosó honfival van dolgunk, vagy szélhámos ál-Petőfit etetünk-itatunk-meséltetünk a szülőhegyek csendilláiban. (Jókai: *Az új földesúr*)

3.

A Biblia – forrás. A magyar századok bibliás századok voltak – a próféták könyvei, a zsoltaók és az evangéliumok nélkül nincs magyar gondolkodás, költészet, mindennapi beszéd. A bujdosás bibliai példái – az afféle rokonszavaival együtt, mint a „zarándoklás”, a „vándorlás”, a „menekülés” vagy a „kiűzetés” – mindig ott álltak és állnak készenlétben, ha a sorsából kivetett magyar és az önmagából száműzött nemzet beszélni akar magáról. És ott vannak a tanúságtevő Szenci Molnár és Pápai Páriz veretes szógyűjteményei, később a „Czuczorfogarasi” és a „Szabóteáttala”.

Ami a Szentírást illeti, elég pár névre és a hozzájuk kapcsolódó történetre utalni, mint olyanokra, amelyek alaprétegét képezték a régi magyarok műveltség nyelvének. S ahogy a XVI. századi protestánsok számára kézenfekvő volt a Mohács utáni magyarság sorsát párhuzamba állítani a babiloni fogságban senyvedő zsidósággal, ugyanúgy a személyes nyomorúságot az ó- és újtestamentumi kiválasztottjainak szenvedéseivel, páriálétének prófétai rajzolataival. Az ő történeteik – különös módon – egy átokkal kezdődnek. Káin meg- és kiátkozásával: „Bujdosó és vándor légy a földön” – ítél az Úr, mert a másik emberrel szembeni legnagyobb bűnért ez a legsúlyosabb büntetés. Jákob a Fáraónak így számol be életkoráról: „az én bujdosásomnak esztendei”. Dávid egyik zsolttára ugyanazt kéri ellenségeire, mint amivel Káint sújtotta a legfőbb hatalom: „bujdosanak az ő fiai és kolduljanak”. A Példabeszédekben ott van a magyar népköltészetben olyannyira szeretni való kép: „Mint a madárka, ki elbujdosott fészektől, olyan az ember, aki elbujdosott az ő lakóhelyétől.” És sorra: „A ti fiaitok pedig, mint a pásztorok, bujdosnak a pusztában negyven esztendeig”, ez is ott lappang a „honkereső” – „honfoglaló” magyar tudat mélyén. „Bujdosásomnak számát jól tudod:” – száll a fohász az Úrhoz – „szedd tömlődbe könnyeimet.” Ezzel szemben: „Ének volt rám nézve” – rajong a zsolttáros urának – „minden parancso-

latod bujdosásomnak hajlékában.” Krisztus apostolainak szenvedését is az Ószövetség nyelvén „retorizálja” az első korinthusi levél: „éhezünk is, szomjazunk is, meztelenkedünk is, bántalmaztatunk is, bujdosunk is”.

Az 1993-as *Keresztyén Bibliai Lexikon* három pontban összegezi a bujdosás „szemantikáját” és ötben a szóba jöhető szentírási helyeket. Ezeket az itteni idézetek alapján akár magunk is összegezzhetjük, de a legfontosabbra mindenképpen utalni kell. Ez pedig a bujdosás legmélyebb teológiai-egzisztenciális jelentése: mivel Krisztus vére által a megváltásra érdemesített ember igazi hazája a mennyország, a földi élet mi más is lehet, mint bujdosás, vándorlás – ideiglenes –, számkivettetés? A lexikon szavaival a végső, 5. pontban: „Isten népének létformája a bujdosás, a jövevényország.” És a bizonyágtévé mondattal a Krónikák első könyvéből, Dávid hálaimájából: „Mert mi csak jövevények vagyunk te előtted és zsellérek, amint a mi atyáink is egyenként; a mi életünk napjai olyanok e földön, mint az árnyék, melyben állandóság nincsen.” És ez nálunk a legtisztább egyértelműséggel Szenci Molnár *Dictionáriuma*ban fogalmazódik meg: „Vita huminis peregrinatio” – „Búdosás embernek élete.” Neki pedig aztán tudnia kellett: tizenhat évesen „bujdosott ki” a hazából és felnőtt élete 44 évéből 31-et töltött messze szülőföldjétől. Messze? Csak fizikai értelemben. Ott készül el magyar–latin szótára, magyar nyelvtana, magyar bibliája és az a zsoltárfordítása, amit ma is ugyanúgy énekel a kálvinista magyar, mint a XVII. század elején... De azért olykor ő is megengedte magának, hogy kínlódásai közben a Megváltó sorsával vigasztalódjon: „Számkivetésben járt ez földön Krisztus Urunk is, / Járjuk el ez járást hát mi is, ő tag(j)ai.”

Talán megjegyezhető egy rövid kitérőben, hogy a bujdosó ember biblikus képzete mélyen beszivárgott a XVII–XVIII. századi egyházi irodalomba, felekezeti elkötelezettségtől függetlenül. Pázmánytól éppen úgy lehet példákat hozni, mint Árva Bethlen Katától. Az előbbi egy vitairatának így kezdi barokkosan kanyargó címét: „A setét hajnal-csillag után bujdosó luteristák vezetője...” stb. (1627), utóbbi a Védelmező erős pajzsban (1751) így fohászodik: „Óh, tartsd meg, hadd vigasztalhassam, legeltethessem e világnak nyomorúsággal teljes pusztáján bujdosó életemet a Te életet adó szent beszédeddel.” Egyetlen kevésbé ismert műre hadd hivatkozzunk még két okból: az egyik az, hogy létrejöttében a szabadságharcos-kurucos elkötelezettség ugyanúgy szerepet játszott, mint a kegyességi; a másik meg az, hogy ez az 1676-os imádságos könyv a XX. században kétszer is megjelent, előbb Rákóczi halálának 200. évfordulóján

(1935), utóbb „a felszabadult Kolozsvár... örömkönyvetek síró magyarjainak” lelki épülésére (1940). A bujdosó prédikátor, Szöllösi Mihály könyvének címe egyetlen levegővétellel aligha kimondható: „Az Úrért s hazájokért elszéledett és számkivettett bujdosó magyarok füstöl-gő csepűje; azaz helyben az élvén haló, s halván élő bús lélek egynehány nevezetes alkalmatosságokkal Isten előtt felromboltatik és az Isten háza mennyei tüzével megillettetik...” Nagyon szép és erős bibliás nyelv rajzolja a magyar árvaság képeit ebben az alkalmi imádságos

könyvben, ami a Wesselényi-összeesküvés után Erdélyben időlegesen nyugtot találó katonák számára készült. „Tematikus” mű, efféle alcímekkel: „Bujdosó magyarok, estvéli tábori áldozatja” vagy „A nemzetek szabadságáért táborozó magyarok reggeli zörgetése az irgalmas Jézus ajtaján” vagy „Strázsára menő vitézek rövid esedezése” vagy „Bujdosó embernek Istenével való magános beszélgetése”. A könyv át kívánja ívelni az időt a Thököly-kor és a Trianon utáni évek között, ahogy az 1935-ös kiadás előszava írja: „Alig változott valami a könyv írása és ma között, kínlódás, szenvedés és ugyanakkor hősi elszánás és égig lobogó hit tölti el ma is a magyar lelket.”

4.

Minden szótárforrás és tanúságtétel. Az egyszerű kétnyelvű szószedetek éppen úgy, mint a „teljes tudást” szógyűj-

teményként rendszerező thesaurusok. Czuczor Gergely és Fogarasi János hatkötetes munkájának, *A magyar nyelv szótárának* szövejtései, definíciói és példamondatai az addigi – belátható – magyar múlt leghitelesebb tanúsítványa. Szabó T. Attila *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tára* az 1500-as évek elejétől a XIX. század végéig gyűjtötte össze a térség – mondjuk így – írásban rögzített mindennapi beszédének elérhető adalékait. Nemcsak szavakat, hanem mondatokat, sőt mondatokból összeálló kistörténeteit is. Ennek a szótárnak (utolsó – XIV. – kötetét tavaly mutatták be Kolozsvárt) az erdélyi életre vonatkozó enciklopédikus érvényét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy három-négy évvel ezelőtt *Anthologia Hungarica, A régi világ tüköre* címmel kötetbe válogattak a szótárból 6300 példamondatot, hogy ezekkel 124 „témakörben” mintegy lefedjék négy évszázad erdélyi magyar művelődéstörténetét.

Czuczor Gergely, Fogarasi János és Szabó T. Attila magiszteriális munkái meghatározásaikkal, példaanyaguk elkápráztató bőségével, szemléletmódjuk rendíthetetlen patriotizmusával mintegy összegezik a korábbi századok megélt magyar valóságát – úgy, hogy köznapok tényeitől észrevétlenül el tudnak emelkedni a lét morális és spirituális dimenziói felé is. (Ehhez a két vállalkozáshoz képest szakmai és „nemzetpolitikai” szempontból egyaránt elszomorítóan sivárnak, sőt talán még szánalmasan „visszafogottnak” is mondható az 1976-ban három kötetben kiadott *A magyar nyelv történeti etimológiai szótára*. Nincs benne pl. sem önálló „bujdosó”, sem „bujdosik” címszó.)

A magyar nyelv értelmező szótára (hét kötetben, az 1960-as évekből) az utolsó „hivatalos”-nak – ha nem is mondott, de – tekinthető összegezése a magyar szónak és jelentésének. A „bujdosást” így határozza meg: „Rejtőzve, titokban való vándorlás, bolyongás; az emberek elől való menekülés, bujkálás, rejtőzés.” És: „Otthonának, hazájának kényszerű elhagyása, idegenben, idegen földön való hányódás, élés.” A „bujdosó”-t – hol melléknévi igenév, hol főnév – meg így: „otthonától távol bujkáló, más-más helyen rejtőzködő”; „Levert szabadságharc után külföldön menedéket kereső vagy hazájában az elnyomó hatalom üldözése miatt bujkáló (hazafi); „olyan, aki helyét gyakran változtatja, lappangva jár”, „hol itt, hol ott jelentkezik”. A meghatározások mellett kielégítő számban találunk szépirodalmi idézeteket, zömmel a XIX. századból, és több helyütt a szűkítő értelmezéssel, hogy „átv.”, „irod”, „tört”, „ritk”, „rég”, „elav”, „nép”.

Feltűnő – és mélyen jellemző –, hogy a meghatározások kénytelenek szinonimákkal élni. Mélyen jellemző, hiszen a „bujdosás körül” bámulatos jelentéselágazást mu-

tató szóbokrok találhatók. Minden rendszerezés nélkül: „zarándoklás”, „eltévedés”, „menekülés”, „vándorlás”, „ki-vándorlás”, „emigráció”, „migráns”, „kiűzetik”, „ki- és áttelepülés”, „peregrináció”, „flaneur” (kószáló), „határátkelő”, „expat” (manapság: önkéntesen és tartósan másik országban élni), „betyár”, „vándorlegény”, „hadifogságba terelik”, „számkivetett”, „internálás”, „népvándorlás”, „dipi” (a II. világháború után: „displaced person”), „világot látni (próbálni) indul”, „tévelygő”, „haramia”, „di-aszpóra”, „eltéved”, „hontalan”, „utazó”, „csavargás”, „lengyelkedés”, „felfedező út”, „csángálás”, „száműzött”, Ahasvérus, „kóborlás” stb. stb.

És a régiség? „Peregrinatus sum búdosó zarándok” (Nagyvátyi glosszák, 1490k.); „idestova, szélyyelbúdosó” (Gyöngyösi szótártöredék, 1560 k.); „erro = tévelygők, búdosom, erroneus = búdosók, kuritolók, koslatók”, „peregrinus = jó remény búdosó”, „fugitivus = elfutó, elszökő, búdosó”, „proselytus = búdosó, jövevény”, „lustrator = szömlélő, elniző, eljáró, búdosó”, „nemorivagus = berekben, ligetben búdosó”, „fugitivarius: szökő, búdosó szolgának hazahozója” (Calepinus, 1585); „Bujdokolni = bujdokni, lappangani, bujkáló félelem” (Baróti Szabó Dávid: *Kisded szótár*, 1792); „Bujdosó kurva = cirkulatrix”, „bujdosóba menni, elutazni, magát világba vetni” (Sándor István: *Toldalék a magyar-deák szókönyvhez*, 1808)

A latin–magyar megfelelések példái felhívják a figyelmet arra, hogy a „bujdosás” (és szinonimái) a latinban is milyen hatalmas értelmezési tartományokat fednek le. Pápai Páriz Ferenc 1708-as latin–magyar szótárában (amely két évszázadon át használt alapmű volt) az „erro, errare” („tévelygek, bujdosom”) felsorolhatatlan jelentéstömeget köt az alapszóhoz és annak todalékolásaihoz, illetve összetételeihez, találmra: vétkezés, megvakulni a tévelygésben, földön elterjedő borostyán, a bűnnek megvallása, az ifjúság gorombaságai, a folyóvíz tekereg, teljességgel nem oda beszélsz, ebben csaltad meg magadat, a keze a füle s a vakszeme körül jár... És akkor ott van még a „fuga”, a „profugus”, a „vagor”, az „exsuló”, a „peregrinatio”, a „divagos” stb., stb.

A régi magyar irodalom és a korabeli latin köznyelviség viszonyáról a „bujdosás, zarándoklás, számkivetettség” témakörében két jeles tanulmány született a közelmúltban, számos izgalmas példával: Holl Béla: *Budosso zarandok* című előadása a III. Magyar Hungarológiai Kongresszuson (Szeged, 1991) és Vásárhelyi Judit Szenci Molnár Albertet megidéző értekezése a marosvásárhelyi Teleki Téka alapításának 200. évfordulójára kiadott kötetben (2002). Szegény, azóta eltávozott Holl Bélától tudjuk, hogy a latin „bujdosás” a XI. században

bukkan fel először nálunk, még hozzá Szent Gellértra vonatkoztatva; az örökös bujdosásban élő Szenci Molnár gyűjtötte az önsorsához vágó irodalmi utalásokat. Az egyik ezek közül: „Szádra, kezedre és nemző testrészedre vigyázz, / Így a legtávolabbi helyekre is eljutsz.” („Os, manus, genitalia membra...”)

Az angol, a francia és a német példák átvizsgálása után itt csak annyit, hogy egyik nyelvben sincs konkrét és pontos „egyszavas” megfelelője annak a gazdag jelentéstartományokkal bíró szónak, ami a magyarban a „bujdosó”. Olyan szó tehát, amelyben az otthon (többnyire: kényszerű) elhagyásának „eseményébe” egyrészt beleértődik az életet menteni próbáló bujkálás („A bujdosó buvik”), másrészt beleérződik a haza kényszerű elhagyásának százados tapasztalata. Talán csak az angol „rejtőzködve bujkálás” = hiding meg a német Heimatlose említhető kivételként. Ezekben a nagy nyelvekben, a régi latinitáshoz hasonlóan, részben konkrétan ahhoz kapcsolódva, de persze elsősorban az újabb történelmi (nyelvtörténeti) fejleményekhez igazodva. A bujdosás minden jelentésárnyalatának megvan a maga külön kifejezése, ha erdőben, ha kószálva, ha külföldre, ha száműzetésbe, ha üldözötten, ha barangolva...

Hadd tegyek ide egy apró adalékot a sétára, a kószálásra, ögyelgésre, a (főleg) „városbani” céltalan járásra, mint a bujdosás valamiféle „polgárius” változatára gondolva. Tudjuk, hogy ennek filozófikumát Walter Benjamin dolgozta ki, a XIX. század közepének Párizsa és Baudelaire kapcsán. Egy másfajta tapasztalatra építve és másféle szemléletmódot kifejtve beszél Hamvas Béla a „sétáról”. Ami nem „walking”, hanem „sauntering”, valami „szent lődörgés”. „Minden séta kereszties zarándoklat, mi sétálók szenvedélyes szívű keresztiesek vagyunk.” És ha arra is gondolunk, hogy Hamvas érzéki szépségű, de hallatlanul radikális eszmefuttatását Thoreau Waldenje kapcsán veti papírra, és ha – magánmegjegyzésként – leírjuk, hogy Thoreau könyve az a darabja a világirodalom legnagyobb spirituális teljesítményeinek, amely a magyar olvasónak elháríthatatlanul eszébe jut, amikor Jókai könyvét, *A bujdosó naplóját* olvassa, nos akkor...